

РОЗДІЛ 1 ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

УДК 159.955.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.1.1>

Марина БАДІЦА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти, Криворізький державний педагогічний університет, просп. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна, 50086

ORCID: 0000-0002-9487-3325

Бібліографічний опис статті: Бадіца, М. (2023). Концептуальні засади формування основ критичного мислення особистості. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 3–9, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.1.1>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті автором проаналізовано концептуальні аспекти формування основ критичного мислення у дитини старшого дошкільного віку; історію виникнення проблематики дослідження.

Вивчення філософських та наукових джерел, законодавчих і нормативно-правових документів освітньої галузі дозволило обґрунтувати думку про те, що формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку є важливим і складним завданням закладу дошкільної освіти.

Актуальність його розв'язання зумовлено новими освітніми стратегіями, спрямованими на формування «думаючої особистості», здатної приймати рішення.

Автором окреслено концептуальні освітні цілі, що визначають способи та шляхи якісної реалізації освітніх задач. У статті уточнено зміст поняття «мислення», ознаки їх прояву; проаналізовано погляди вчених на зміст поняття «критичне мислення», «критичність» як базову якість особистості. У загальнопедагогічному аспекті розкрито зміст поняття «формування основ критичного мислення» як процесу, що спрямований на формування критичного способу мислення та реалізується через дії й уміння мислити. Як результат – мисленева вмільість.

Доведено, що мислення розгортається як процес розв'язку думки, яка допомагає усвідомити інформацію, перетворити її у власні знання, вміння і досвід; проаналізувати та оцінити результативність процесу.

У змісті статті розкрито специфіку прояву критичного мислення; охарактеризовано інтелектуальні здібності як складові вербально-лінгвістичного, логіко-математичного, візуально-просторового міжособистісного та внутрішньоособистісного інтелекту. Визначено загальну концепцію універсального дизайну в освітньому пізнавальному просторі України.

Доведено необхідність оволодіння дітьми старшого дошкільного віку критичними формами мислення.

Ключові слова: концепція, мислення, основи критичного мислення, формування основ критичного мислення, особистість.

Maryna BADITSA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Preschool Education, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Gagarin Ave., 54, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine, 50086

ORCID: 0000-0002-9487-3325

To cite this article: Baditsa, M. (2023). Kontseptualni zasady formuvannia osnov krytychnoho myslennia osobystosti [Conceptual aspects of forming foundations of critical thinking of a personality]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 3–9, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.1.1>

CONCEPTUAL ASPECTS OF FORMING FOUNDATIONS OF CRITICAL THINKING OF A PERSONALITY

In the article, the author analyzes the conceptual aspects of forming foundations of critical thinking in a child of senior preschool age; the history of the research problem.

The study of philosophical and scientific sources, legislative and regulatory documents of the educational industry made it possible to substantiate the opinion that the forming foundations of critical thinking in older preschool children is an important and difficult task for a preschool education institution.

The relevance of its solution is due to new educational strategies aimed at formation of a "thinking personality" capable of making decisions.

The author defines conceptual educational goals that determine the ways and means of qualitative implementation of educational tasks. The article clarifies the content of the concept of thinking, the signs of their manifestation; analyzed the views of scientists on the content of the concept of "critical thinking", "criticality" as a basic quality of personality.

In the general pedagogical aspect, the content of the concept of "forming foundations of critical thinking" as a process aimed at the formation of a critical way of thinking and implemented through actions and the ability to think is disclosed. The result is mental skill.

It has been proven that thinking unfolds as a process of solving a thought that helps to comprehend information, turn it into one's own knowledge, skills and experience; analyze and evaluate the effectiveness of the process.

The content of the article reveals the specifics of the manifestation of critical thinking; intellectual abilities are characterized as components of verbal-linguistic, logical-mathematical, visual-spatial interpersonal and intrapersonal intelligence. The general concept of universal design in the educational cognitive space of Ukraine is defined.

The necessity of mastering critical forms of thinking by children of senior preschool age is proved.

Key words: concept, thinking, fundamentals of critical thinking, formation of critical thinking fundamentals, personality.

Актуальність проблеми. Ряд державних документів «Про дошкільну освіту (2021 р.), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Базовий компонент дошкільної освіти (Pirozhenko, 2021) наголошують на тому, що демократичні зміни в житті суспільства визначили змінність пріоритетів розвитку освіти, як стратегічної основи формування особистості, здатної до вирішення проблем і розвитку власних незалежних суджень, мобільності, гнучкості та самореалізації.

Загальна мета Європейського співтовариства, представлена в Європейській рамці якості дошкільної освіти ключовими показниками, реалізує ідею самоцінності дитини як активного учасника власного процесу розвитку; унікальності її потреб (5).

Мета сучасної системи дошкільної освіти розглядається науковцями, як *мистецьке творення людського образу в сукупності його буття крізь образне пізнання світу (Ш. Амонашвілі, І. Бех, О. Кононко та ін.).*

Державна політика орієнтована на творчу реалізацію особистості, відповідальне ставлення до життя, створення індустрії освітніх засобів, адаптацію європейських підходів до національної системи освіти (4).

Концептуальні освітні цілі, характер пізнавальної діяльності визначають способи та шляхи реалізації освітніх задач. Якісна реаліза-

ція освітніх послуг спрямована на: доступність, інтеграцію, партнерство спрямованих на задоволення потреб особистості в межах освітнього процесу.

Провідна роль у реалізації представлених освітніх задач належить концепції формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку.

Головна задача вихователя закладу дошкільної освіти – озброїти дитину вмінням зосереджуватися, бути уважним, мислити, сперечатися, піддавати сумніву, розмірковувати, здійснювати вибір; сформувати допитливість, інтелектуальну сміливість і самостійність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. проблема розвитку критичного мислення стала предметом дослідження філософів (І. Кант, В. І. Шинкарук), психологів (А. А. Венгер, Г. Д. Дьюї, О. Люблінська, В. Моляко, Д. Халперн), педагогів (С. Агус, Г. Бекахметов, О. Брежнева, Ю. Гільбух, А. Коржумбаєва, М. Кириленко, О. Мельник, О. Мельниченко, Т. Паламарчук, К. Пилипюк, Л. С. Плетеницька, Т. Позняк, Р. Поль, О. Пометун, Н. Степанова, О. Чуба, Л. Швайка, Д. Шумна). Критичне мислення розглядається у таких аспектах: через взаємовідношення зі світом як складний соціально-психологічний феномен (О. Тягло); особистісно як якість розуму (В. Крутецький); в контексті діяльності

як вміння об'єктивно оцінювати роботу думки, перевірка висунутої гіпотези (Б. Теплов, С. О. Терно, В. П. Тименко, Л. Ткаченко); розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів представлено А. Кроуфорд, Д. Макінстер, К. Мередіт, С. Метьюз, В. Саул, Дж. Стіл, Ч. Темпл. Також проблематика дослідження висвітлена в працях вчених Європейських країн: (Дж. Ламри (2021); Д. Хунцикер (2018); Б. Дудель, М. Глосковска-Солдатов (2017); У. Ерушка (2016); Ю. Ушинська-Ярмоц, Б. Дудель, М. Глосковска-Солдатов (2014).

Аналіз наукових джерел дозволив побачити багатоаспектність дослідження; проілюстрував доцільність організації визначеного процесу з різною категорією дітей. Проте, поза увагою дослідників залишається проблема формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку. Відтак, виникає необхідність визначення концепту даного процесу та його складових.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати концептуальні аспекти формування основ критичного мислення старшого дошкільника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж розкрити зміст поняття «критичного мислення» вважаємо за доцільне проаналізувати виникнення проблематики дослідження.

Аналіз наукових джерел доводить, що з античної філософії Ксенофонта, Платона, Сократа відбувався пошук істини як відповідь на питання «Що є все?», «Що є я?». Науково-філософська проблема епохи Просвітництва представлена як ідеї формування вільної й відповідальної особистості (Дж. Локк, І. Кант, Ж-Ж. Руссо тощо). За Карлом Поппером застосовані методи судження, на засадах критицизму, дозволяють суб'єкту відповідально обрати і ухвалити рішення. Така думка стала основою філософських теорій Х.- Г. Гадамера, Дж. Дьюї, І. Канта, М. Хайдеггера, Е. Фромма тощо.

Вони стверджують, що «критичність» – це базова якість особистості та інструмент формування нового знання. Проте, в перекладі з грецького «kritike» – мистецтво судження.

Як пізнавальний процес він орієнтується на попередній досвід особистості та намагається вийти за його межі для знаходження рішення в зовнішньому та внутрішньому планах.

Проаналізувавши розвиток мислення особистості в онтогенезі від наочно-дійового до

творчого дозволяє окреслити його реалізацію в межах практичної діяльності: наслідування дій – створення нових образів – використання візуально унаочнених понять і логічних конструкцій – авторське розв'язання однакових задач – здатність знаходити швидке рішення – оперування складними судженнями, умовисновками – нова стратегія розв'язання задачі.

Проте, у визначеному класифікаторі різновидів мислення відсутнє критичне мислення. Вважаємо за необхідне доповнити зміст представлених понять.

Аналіз наукових підходів дозволив узагальнити погляди вчених на зміст поняття «критичне мислення», а саме: як рефлексивне мислення, сфокусоване на тому, що робити (Джуди А. Браус, Девід Вуд); мистецтво роздуму (Paul, 1990); стратегію, що дозволяє отримати бажаний результат (Д. Халперн); самостійне мислення, що забезпечує розвиток інтелекту особистості (Девід Клустер). Д. Дьюї наголошував про необхідність навчання особистість правильно думати, оскільки, воно ґрунтується на доказах.

За Даяною Халперн критичне мислення – це рефлексивне мислення, що сприяє ухваленню рішення як діяти (Khalpern). Зокрема, М. Ліпман визначає «критичне мислення» як «вміле відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження, оскільки воно а) засновується на критеріях, б) є таким, що самокоректується, в) пливе до контексту» (Krouford, Saul, Metiuz, Makinster, 2006, pp. 8).

На думку О. Тягло «критичне мислення» – це вид рефлексії, що спирається на логіку і спрямований на виявлення власних помилок та обґрунтованість міркувань. (Tiahlo, pp. 7–10). О. Пометун, Л. Рибак, Г. Липкіна уявляють «критичне мислення» як здатність усвідомлювати власну позицію та знаходити рішення в процесі аналізу й оцінці подій.

Результатом визначеного процесу є визначення сфери його застосування, нові ідеї, перевірка рішень (Pometun, Sushchenko, 2016).

Грушко Ольга представляє «критичне мислення» як складний соціально-психологічний феномен основою утворення якого є генетичні, соціальні і світоглядні особливості людини у їх єдності і взаємодії (Hrushko, 2009).

Критичне мислення за О. О. Пермяковим – це «здатність аналізувати інформацію з пози-

ції логіки, уміння висловлювати обґрунтовані судження, рішення та застосовувати отримані результати як до стандартних так і не стандартних ситуацій, питань і проблем» (Permiakov, 2010, pp. 73–74).

Узагальнено вищесказане. Науковці по-різному розуміють зміст поняття «критичне мислення», характеризуючи його як вмале та відповідальне (М. Ліпман), рефлексивне (О. Халперн), як здатність усвідомлювати (О. Тягло), здатність оцінити, вміння побачити, прагнення розв'язати (О. Грушко). Отже, вони його представляють як один із різновидів мислення, здатність, якість, дію. На думку вчених продуктами критичного мислення є: судження (М. Ліпман), обґрунтоване міркування (О. Тягло), рішення (В. Пермяков, О. Тягло, О. Халперн).

Вищесказане можна доповнити концептом Р. Паула: критичне мислення є рефлексивним мисленням, спрямованим на самоаналіз і реалізацію когнітивних технік та стратегій, що приводить до та логічного висновку, яким об'єкт керується під час прийняття рішення (Paul, Elder).

Також, українські і зарубіжні вчені (Дж. Браус, А. Брушлинський, Д. Вуд, О. Пометун, Е. Стоунс, І. Сущенко, С. Терно, О. Тягло, Д. Халперн, Н. В. Харченко) розглядають критичне мислення з позицій діяльнісного підходу. Характерними ознаками якого є: стратегія прийняття рішень, рефлексивні дії (саморефлексивність) (Kharchenko).

На нашу думку, доповненням до запропонованих визначень є формулювання змісту поняття «розвиток критичного мислення» у Г. Г. Цветкової й Є. О. Мельничук як «динамічного процесу, який характеризується вмінням виконувати елементарні критичні операції по відношенню до отриманої інформації чи проблемної ситуації, що виявляється у спроможності аналізувати, оцінювати, приймати рішення» (Tsvietkova, Melnychuk, 2021, pp. 116).

Зокрема, в усіх твердженнях відсутній досвід, який набуває та використовує дитина в процесі пізнання. Саме наявність набутого досвіду дозволяє стверджувати про набуття дитиною певної компетенції.

Великий вплив на проблему формування основ критичного мислення у дошкільників мали концепції українських і зарубіжних вчених: Л. С. Виготського (зона найближчого розвитку), К. Адамсон, Е. Бінкер (практики розви-

тку критичного мислення), С. Векслера (етапи розвитку критичного мислення). Аналіз праць вчених показав різноаспектність досліджень: О. Пометун (як технологію, пов'язану з інтерактивним навчанням), С. Терно (як різновид наукового мислення та шляхи його формування).

В своєму дослідженні ми розглядаємо «критичність мислення» як базову якість мислення, а **«формування основ критичного мислення»** як процес, спрямований на формування критичного способу мислення, що реалізується через дії й уміння мислити. Результатом визначеного процесу є мисленнєва вмалість.

Зокрема, **специфіку прояву критичності мислення** як базової якості особистості можна пояснити так: бажання активно використовувати критичні питання, обізнаність у постановці критичного запитання, здатність запитувати й оперативно відповідати на них; самоконтроль, самоаналіз і самооцінювання визначеного процесу. Немає ніякої суперечності в тім, що визначення критичного мислення говорить про його незалежність і водночас підкреслює його соціальні параметри. Воно відрізняється від логічного тим, що окрім логічних операцій передбачає критичне ставлення особистості до результатів.

Будь-який мисленнєвий процес специфічний за характером протікання та результатами діяльності. На думку, Д. Клустера **ознаками критичного мислення** є: самостійність, соціальність; інформативність (джерело), обізнаність (вмотивовує людину), починається з постановки запитань і усвідомлення проблеми; спрямованість на обґрунтовану аргументацію.

Узагальнюючи погляди вчених ми вважаємо, що ознаками критичного мислення є: самостійність, інформативність, розсудливість, аргументованість, рефлексивність, об'єктивність. **Продукти** критичного мислення – це теоретико-практичні (продуктивні) судження; доступність (логічна обґрунтованість) міркувань для аудиторії (Алан Кроуфорд).

Складовими процесу формування основ критичного мислення є: проблемно логічне, творче мислення (Р. Пауль), емоційно творча уява, ціннісні установки (Д. Халперн); мотиваційний, діяльнісний та рефлексивний компоненти (С. Терно); інтелектуальні уміння (Б. Блум, П. Бонні, Д. Халперн).

Відповідно до теорії множинного інтелекту Г. Гарднера «людина має низку інтелектуальних здібностей, що складають вербально-лінгвістичний, логіко-математичний, візуально-просторовий, кінестичний, міжособистісний, внутрішньо особистісний, музичний, натуралістичний і екзистенціальний види інтелекту» (Poroshenko, 2019, pp. 140). Охарактеризуємо їх як: здатність використовувати мовлення в процесі реалізації ігрових підходів (**вербально-лінгвістичний інтелект**); способи мислення для вирішення абстрактно-логічних проблем; розуміти ідеї, логічно розмірковувати, робити припущення та стверджувати або заперечувати тощо (**логіко-математичний інтелект**); образно сприймати, передбачати, уявляти. Комбінація зорового сприйняття з знаннями, досвідом, емоціями й образами дозволяє створювати нове бачення предмета та ситуацій, створювати або змінювати їх (**візуально-просторовий інтелект**). Зокрема, як здатність усвідомленої міжособистісної комунікації в процесі розпізнавання міжособистісних сигналів та своєчасної позитивної реакції на них (**міжособистісний інтелект**); здатність обмірковувати свої дії й вчинки, здійснювати самооцінку (**внутрішньоособистісний інтелект**) (Poroshenko, 2019).

Весь процес спрямований на наступні освітні результати:

- розвиток у дітей здатності організувати власну діяльність (визначати мету, обирати засоби її досягнення, встановлювати взаємозв'язок між учасниками процесу, критично оцінювати власну діяльність і однолітків);
- систематизацію, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо);
- формування уміння розв'язувати проблеми (аналізувати ситуації, формулювати власну позицію);
- формування універсальних навичок прийняття рішень, пошуку, аналізу інформації, комунікативні навички, навички співпраці);
- формування здатності усвідомлено обирати, приймати рішення.

В контексті вище сказаного нагадаємо, що повна інтелектуалізація мисленневих процесів відбувається в школі, а в закладі дошкільної освіти формуються лише передумови та основи її розвитку.

Інтелектуальна готовність дитини до шкільного навчання передбачає:

- оволодіння способами перцептивних дій на рівні зорового співвіднесення;
- розвинуте зорове сприймання; достатньо диференційований аналіз і синтез;
- сформованість основних видів мислення; розвиненість мисленневих операції аналітичного мислення; здатність до порівняння, узагальнення, умовиводу (вміння міркувати, виділяти загальний спосіб дій, здатність розуміти цілісно зміст операції та робити висновки) (Vila, 2020).

Отже, пріоритетним напрямком розвитку дошкільної освіти є формування ресурсної особистості з ціннісною орієнтацією (мотиваційні ресурси), універсальними способами діяльності (операційні ресурси), спеціальними знаннями та уміннями (когнітивні ресурси).

Організація безбар'єрного освітнього середовища забезпечує гнучкість міждисциплінарного освітнього процесу. Концепція універсальності дизайну в освітньому пізнавальному процесі полягає в урізноманітненні способів представлення освітнього матеріалу (пояснення, колективне обговорення з залученням різних способів сприйняття інформації дитиною); способів залучення особистості (створення належного виклику, посилення мотивації, допомога дитині у розумінні та виявленні своїх сильних і слабких сторін тощо); форм результативності процесу та його оцінюванні (Poroshenko, 2019).

Висновки. Аналіз наукових джерел дозволив побачити доцільність і дієвість організації визначеного процесу з дітьми старшого дошкільного віку в освітніх закладах.

Перспективи подальших досліджень розглядаємо в контексті підготовки майбутніх менеджерів дошкільної освіти до формування основ критичного мислення у дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базовий компонент дошкільної освіти : нова редакція / О. М. Байер та ін.; наук. кер. Т. О. Піроженко. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 20.03. 2023).

2. Біла І. М. Психологічні аспекти готовності до шкільного навчання. *Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи*. Хмельницький, 2020. С. 31–36.
3. Грушко О. Плекаймо критичність мислення у дошкільнят. Технологія «Слухання з передбаченням». *Дошкільне виховання*. 2009. № 4 С. 4–6. URL: <https://ua1lib.org/book/2988079/f36df5?id=2988079&secret=f36df5> (дата звернення: 20.03.2023).
4. Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи : зб. наук. праць. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2020. 496 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31201/1/L_Harashchenko_TSDDDVvRI_2020.pdf (дата звернення: 20.03.2023).
5. Європейська рамка якості дошкільної освіти. URL: https://internat-diabet.com.ua/wp-content/uploads/2021/05/Європейська_рамка_якості_дошкільної_освіти.pdf (дата звернення: 20.03.2023).
6. Краткий словник педагогічних понять: навч. посіб. /авт.-упор. А. Пермяков, В. Морозов, Е. Зарядинова. Вид. 2. випр. і доп. Кривий Ріг, 2010. 144 с.
7. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів : наук.-метод. посіб. Київ : Вид-во «Плеяди», 2006. 220 с. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/487/48780/KritichneView.pdf> (дата звернення: 20.03.2023).
8. Пометун О. І., Сущенко І. М. Навчаємо мислити критично : посібник для вчителів. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. 144 с.
9. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
10. Терно С. Зародження і еволюція ідеї розвитку критичного мислення. *Проблеми дидактики історії*. Кам'янець-Подільський, 2014. Вип. 5. С. 21–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prdist_2014_5_5 (дата звернення: 20.03.2023).
11. Тягло О. Критичне мислення – освітня інновація доби демократично орієнтованих трансформацій суспільства. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2006. № 28. С. 7–10.
12. Халперн Д. Психологія критичного мислення. URL: <http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/ХАЛПЕРН%20-%20Психологія%20критического%20мышления%202000%20512с.pdf> (дата звернення: 22.03.2023).
13. Харченко Н. В. Критичне мислення як характеристика сучасної особистості підлітка. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/707706/1/25.pdf> (дата звернення: 22.03.2023).
14. Цветкова Г. Г., Мельничук Є.О. Критичне мислення дітей старшого дошкільного віку. *Освітньо-науковий простір*. 2021. № 1. С. 111–119. URL: <https://ess.npu.edu.ua/index.php/ess/article/view/13/13> (дата звернення: 22.03.2023).
15. Paul R. W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World. Rohnert Park, CA : Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ., 1990.
16. Paul R. and Elder L. The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools. Dillon Beach : Foundation for Critical Thinking Press. 20.

REFERENCES:

1. Pirozhenko, T. O. (ed.). *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity : nova redaktsiia* [Basic component of preschool education: new edition]. Available at: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (accessed: 20 March 2023). (In Ukraine).
2. Bila, I. M. (2020). *Psykhologichni aspekty hotovnosti do shkilnoho navchannia* [Psychological aspects of readiness for schooling]. *Doshkilna osvita v konteksti idei Novoi ukrainskoi shkoly* [Preschool education in the context of the ideas of the New Ukrainian School]. Khmelnytskyi, pp. 31–36. (In Ukraine).
3. Hrushko, O. *Plekaimo krytychnist myslennia u doshkilniat. Tekhnolohiia "Slukhannia z peredbachenniam"* [Let's nurture critical thinking in preschoolers. "Predictive Listening" technology]. *Doshkilne vykhovannia* [Doshkilne vykhovannia], 2009, no. 4, pp. 4–6. Available at: <https://ua1lib.org/book/2988079/f36df5?id=2988079&secret=f36df5> (accessed: 20 March 2023). (In Ukraine).
4. *Doshkilna osvita v konteksti idei Novoi ukrainskoi shkoly* (2020). [Preschool education in the context of the ideas of the New Ukrainian School]. Khmelnytskyi : FOP Melnyk A. A., 496 p. Available at: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31201/1/L_Harashchenko_TSDDDVvRI_2020.pdf (accessed: 20 March 2023). (In Ukraine).
5. *Yevropeiska ramka yakosti doshkilnoi osvity* [European quality framework for preschool education]. Available at: https://internat-diabet.com.ua/wp-content/uploads/2021/05/Європейська_рамка_якості_дошкільної_освіти.pdf (accessed: 20 March 2023). (In Ukraine).
6. Permiakov, A. A. (ed.) (2010). *Kratkyi slovar pedahohycheskykh poniatyi* [Brief Dictionary of Pedagogical Concepts]. Krivoy Rog ; Simferopol: Publishing House, 144 p.

7. Krouford, A., Saul, V., Metiuz, S., Makinster, D. (2006). *Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv* [Technologies for the development of students' critical thinking]. Kyiv: Pleiady Publishing House, 220 p. Available at: <https://osvita.ua/doc/files/news/487/48780/KritichneView.pdf> (accessed: 20 March 2023). (In Ukraine).
8. Pometun, O. I., Sushchenko, I. M. (2016). *Navchajemo myslyty krytychno* [Teaching to think critically]. Dnipropetrovsk: Lira, 144 p. (In Ukraine).
9. Poroshenko, M. A. (2019). *Inkliuzyvna osvita* [Inclusive education]. Kyiv: Agency "Ukraine" LLC, 300 p.
10. Terno, S. (2014). *Zarozhennia i evoliutsiia idei rozvytku krytychnoho myslennia* [Origin and evolution of the idea of development of critical thought]. *Problemy dydaktyky istorii* [Problems of didactics of history]. Kamianets-Podilskyi, Vol. 5. pp. 21–30. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prdist_2014_5_5 (accessed: 20 March 2023). (In Ukraine).
11. Tiahlo, O. (2006). *Krytychne myslennia – osvithia innovatsiia doby demokratychno oriientovanykh transformatsii suspilstva* [Critical thinking is an educational innovation of the age of democratically oriented transformations of society]. *Visnyk prohram shkilnykh obminiv* [Bulletin of school exchange programs], no. 28, pp. 7–10. (In Ukraine).
12. Khalpern, D. *Psykholohiia krytychnoho myslennia* [Psychology of critical thinking]. Available at: <http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/ХАЛПЕРН%20-%20Психология%20критического%20мышления%202000%20512с.pdf> (accessed: 22 March 2023). (In Ukraine).
13. Kharchenko, N. V. *Krytychne myslennia yak kharakterystyka suchasnoi osobystosti pidlitka* [Critical thinking as a characteristic of the modern personality of a teenager]. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/707706/1/25.pdf> (accessed: 22 March 2023). (In Ukraine).
14. Tsvietkova, H. H., Melnychuk, Ye. O. (2021). *Krytychne myslennia ditei starshoho doshkilnogo viku* [Critical thinking of older preschool children]. *Osvitno-naukovyi prostir* [Educational and scientific space], no. 1, pp. 111–119. Available at: <https://ess.npu.edu.ua/index.php/ess/article/view/13/13> (accessed: 22 March 2023). (In Ukraine).
15. Paul R. W. *Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World*. Rohnert Park, CA : Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ., 1990.
16. Paul R. and Elder L. *The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools*. Dillon Beach : Foundation for Critical Thinking Press. 20.